

Didaktika etické výchovy

Zuzana Svobodová

K čemu? Proč?

- „Bez rozkazu konat to, co jiní konají z bázně před zákonem.“
(Aristotelova odpověď na to, co mu dala filosofie)

přirozenost

- nejvyšší principy nejsou pozitivní (NOMÓ – zákon, dohoda, úmluva), ale jsou založeny v přirozenosti (FYSEI)

ETHOS KAI ÉTHOS

- v etice, kde jde o jednání, lze získat mravní zásady také ze zvyku (nejen z postřehu, vnímáním, intuicí)
- zvyk – ETHOS
- mrav – ÉTHOS
- mravní ctnost vyrůstá ze zvyku
- přírodní věci nelze navyknout ničemu (kámen padá vždy dolů), ale ctnosti se zakládají na svobodném rozhodnutí, přitom nejsou proti přírodě, dokončujeme je zvykem
- to, co je zvyklé (navyklé), je pak jako přirozené
- Pro Aristotela vědění nezaručuje jednání: ctnost vyžaduje přirozené vlohy, cvik, zvyk (založeno na rozumu a svobodném odhodlání) – proto blaženost většinou závisí na člověku samém

ΠΑΙΔΕΙΑ

- ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ — ΦΙΛΕΙΝ
- ΗΑΡΜΟΝΙΑ — ΚΟΣΜΟΣ
- ΛΟΓΟΣ — ΣΟΦΟΣ, ΣΟΦΙΑ
- ΣΕΒΑΣ — ΕΥΣΕΒΕΙΑ

ANTHROPOS

- ZOON POLITIKON
- ZOON LOGON ECHON → *animal rationale*
- Aristoteles. *Politika* 1253a 10: „λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων“
- Cicero. *Academica* VII,19: „si homo est, animal est mortale, rationis particeps“
- Seneca. *Epistulae morales ad Lucilium*, 41,8: „quod proprium hominis est. ... animus et ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo...“

PAIDEIA – EDUCATIO – HUMANITAS

- EUDAIMONIA
- METANOIA
- *regnum hominis* (Bacon, F.); „...nous rendre comme maîtres et possesseurs de la nature“ (Descartes, R. *Discours de la méthode*)

TELOS KAI METHODOS

- SCHOLÉ / ASCHOLIA
- DIA-LOGOS
- ARETÉ (PAIDONOMOI)
- AGATHOS (KALON KAI AGANTHON), FYSIS
- PERAS
- SÓFROSYNÉ

Komenského Didaktika

Co je didaktika dle Komenského?

Didaktika z řečtiny, značí: *docendi artificium*, tj. umění o učení, aneb o umělém vyučování a cvičení mládeže v uměních, jazyku a všelijaké moudrosti; aby totiž snadně, libě, jako ze hry, a na jisto učenými, ctnostnými a pobožnými lidmi mohli se stát. Veliké v pravdě umění, hodné se nazývat uměním všech umění, neboť se skrze toto všech jiných umění nabývá snadno, lehce, libě a vždy na jisto.

Kterak by totiž člověk, dřív než na těle vzroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen, a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl.

Což se vše mocně, základy z samého přirození vzatými, prokazuje; ustavičně, příklady jiných řemeslných umění, vysvětluje; dokonále, na léta, měsíce, dny a hodiny, rozměřuje; a ke všemu tomu, aby k cíli přivedeno bylo, i povzbuzení činí, i rada dává.

Kontext

- celkem 30 kapitol

kap.:

- 4: Že příprava člověka záleží: v nabývání moudrosti, ctnosti, pobožnosti
- 5: Že toho trojího má čl v sobě přirozeně základy
- 6: Má-li se to ale uskutečnit, musí se cvičit
- 13: Na dobrém pořádku vše záleží
- 14: Pořádek učení musí být přirozený
- 15: Jak dělat, aby života k studiím dosti bylo
- 16: Jak dělat, aby učení na jisto bylo
- 17: Jak dělat, aby učení snadné bylo
- 18: Jak dělat, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo
- 19: Jak dělat, aby učení krátké a hbité bylo
- 20: Specialis scientiarum methodus: totiž krátké obnovení, jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž znáti čehokoli
- 21: Specialis methodus artium, totiž jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž dělati čehokoli
- 22: Specialis lingvarum methodus: totiž jak se snadně, hbitě a mocně jazykům učiti
- **23: Methodus morum in specie.**
Jak obzvláště mravům prospěšně učiti
- 24: Methodus pietatis, totiž jak obzvláště pobožnosti svaté mládež učiti

Methodus morum in specie.

Jak obzvláště mravům prospěšně učit

- člověk v sobě kořeny pro harmonii
- čím dříve se začne, tím lépe („neoseješ-li z jara časně...“) – „k dobrým povahám a obyčejům vést“
- dobré příklady ustavičně před očima – odpovědnost: být dobrým obrazem
- slova doprovázející a vysvětlující, aby jednání bylo řízeno rozumem (vlastní slova, slova z Písma, přísloví)

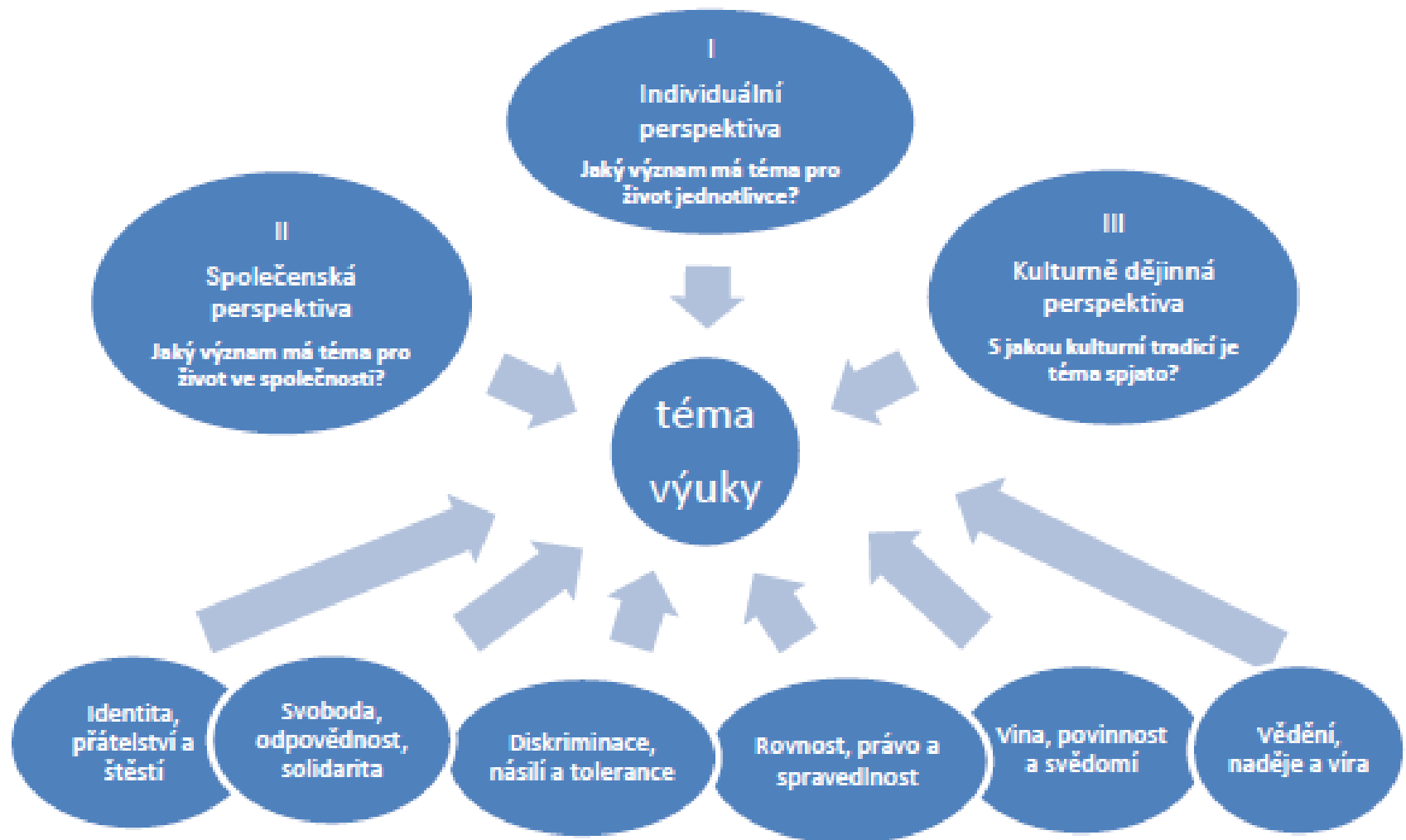
Methodus morum in specie.

Jak obzvláště mravům prospěšně učit

- odstranit všechny špatné příklady, včetně lenosti
- „Lidé zajisté, nic nedělajíc, zlého dělají se učí: protože mysl prázdná býti nemůž, a nezanesou-li se něčím potřebným, prazdnými, marnými, ničemnými věcmi sama sebe zanáší.“ (109 42nn)
- kázeň nikoli kvůli učení, ale kvůli mravům – „bázeň a ostýchání při mladých býti musí“
- učení ctnostem všem, „vnitř i zevnitř“
- Vnitřní: opatrnost, střídmost, udatnost, spravedlnost
- Vnější: vlídnost, pokora, uctivost, šetrnost, přívětivost, ochota, slušnost (pozdrav, podání ruky, ustoupit stranou), odpovídat na dotazy

Didaktika etické výchovy dnes ČR a Evropské školy

Příklady pojetí etické výchovy

ETIKA A KONKRÉTNÍ VÝUKA V ČESKÉ REPUBLICE

- ✓ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia otevřel možnost výuky etické výchovy jako doplňujícího vzdělávacího oboru od roku 2007
- ✓ Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy (PhDr. Miroslava Kopicová), kterým se změnil Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, ze dne 16.12.2009 (účinnost od 1.9.2010): nový doplňující vzdělávací obor s názvem Etická výchova

Etika a konkrétní výuka v České republice

- občanská nauka
- základy společenských věd
- filosofie
- etická výchova
- Čím mohou učitelé etické výchovy pomoci v oblasti vzdělávání a výchovy?

ETIKA A KONKRÉTNÍ VÝUKA V ČESKÉ REPUBLICE

Jaké kompetence jsou v českém systému etické výchovy vyhlíženy?

V charakteristice vzdělávacího oboru Etická výchova (EV) v rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy je možné seskupit žádané kompetence například do pěti skupin, přičemž je možné shrnout: první dvě skupiny se týkají výhradně jedinice, třetí se týká také jedinice, přičemž se předpokládá jeho komunikace s druhými, čtvrtá se týká schopnosti komunikace s lidmi v širším slova smyslu a pátá se týká vztahu s přírodou.

ETIKA A KONKRÉTNÍ VÝUKA V ČESKÉ REPUBLICE

vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, přičemž se dále říká, že tato představa o sobě samém má být pozitivní

tvůřivé řešení každodenních problémů (samostatnost při hledání vhodných způsobů řešení problémů)

samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praktický život, schopnost formulace svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuze s druhými a zároveň respekt k hodnotám, názorům a přesvědčení jiných lidí i kritické vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světonázoru

sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných lidí a celé společnosti, správné způsoby komunikace, schopnost vcítit se do situací ostatních lidí, navázání a udržování uspokojivých vztahů a schopnost účinné spolupráce

pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa

Jsou tyto oblasti dostačující?

System
etické výchovy a vzdělávání
v Evropských školách
(Schola Europaea)

K současnému stavu Evropských škol (EE)

- Jednotlivé školy v systému Schola Europaea:
 - Německo
 - [Frankfurt](#)
 - [Karlsruhe](#)
 - [Munich](#)
 - Belgie
 - [Brussels I](#)
 - [Brussels II](#)
 - [Brussels III](#)
 - [Brussels IV](#)
 - [Mol](#)
 - Španělsko
 - [Alicante](#)
 - Itálie
 - [Varese](#)
 - Lucembursko
 - [Luxembourg 1](#)
 - [Luxembourg 2](#)
 - Nizozemí
 - [Bergen](#)
 - Velká Británie
 - [Culham](#)

K historii a stavu současné etické výchovy a vzdělávání v Evropských školách

- program výuky předmětu NEKONFESNÍ ETIKA pro primární cyklus z roku 1978
- program výuky předmětu NEKONFESNÍ ETIKA pro sekundární cyklus z roku 1998
- program výuky předmětu NEKONFESNÍ ETIKA pro primární cyklus z roku 2002

Tři charakteristické vlastnosti předmětu *nekonfesní etika v EE*

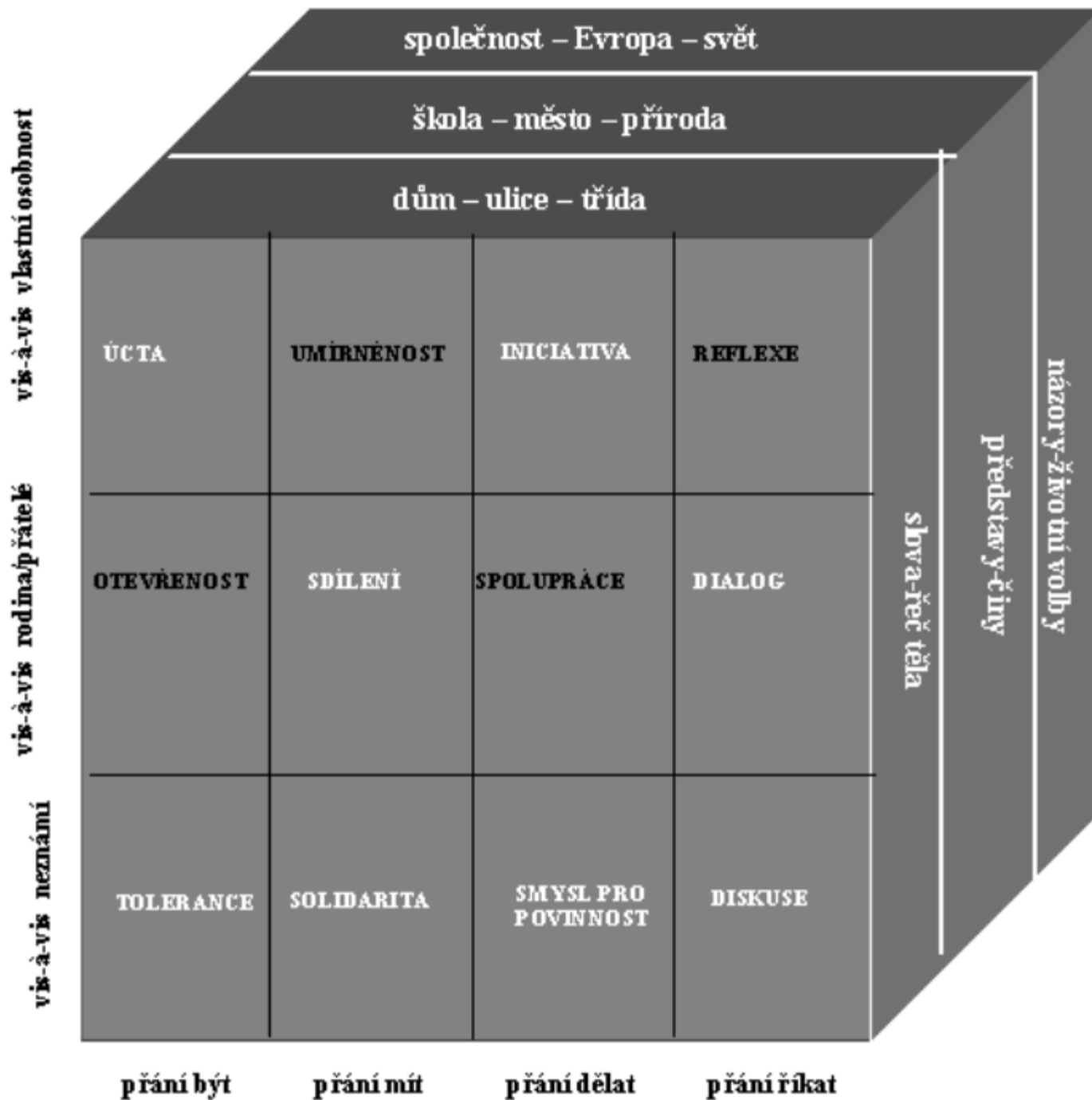
1. Uvědomění si specifičnosti předmětu oproti jiným systémům výuky (neobvyklost, nezkušenost) → v osnovách dostatečně volný prostor pro uzpůsobení
2. Výhradní zaměření na žáka, učitel moderátorem diskuze (instruktor, iniciátor aktivit), předmětem „univerzální hodnoty“ aplikované v stále širším kontextu, od více k méně obvyklým problémovým situacím
3. Filosofický přístup – otevřenost, v rámci výukových hodin nezasahování do soukromého života

Cílem: žák, který se zapojuje do osobního hledání

- svého místa a své úlohy v rodině, skupině, ve společnosti
- hodnot a principů, které vedou jeho činy, myšlenky, životní volby;
- odpovědí na (celoživotní) existenciální otázky

Prostředky k naplnění cíle výuky

- reflexe zažitých či zmíněných situací;
- uvážené vyjadřování vlastních názorů, pozorné naslouchání názorům ostatních;
- objevování pozitivního chování a pozitivních hodnot;
- převádění hodnot do konkrétního chování, přístupů a slovního vyjadřování;
- uplatňování respektu k právům náležejícím každé živé bytosti;
- účast na humanitárních a ekologických akcích souvisejících se současnými událostmi;
- uvědomování si sounáležitosti se společenstvím
- objevování významu svátků, jejich rituálů a symboliky
- zájem o tradice a vyznání jiných společenství a kultur;
- vytváření osobnosti prostřednictvím toho, co dává životu smysl

Tři fáze výuky z didaktického hlediska

- Stimulace zájmu o téma – zasazení do kontextu (střídání oblastí: zažité / viděné a slyšené / přečtené)
- Analýza – identifikace principu, práva, hodnoty (prezentace, debata, průzkum, projekt)
- Finalizace – různé formy předvedení toho, co bylo pochopeno (osobní výtvar, výstava, představení)

Obecná pravidla pro výuku etiky v EE

- Program postaven na každodenním životě, společenských událostech, na výročních oslavách a na aktuálních událostech
- Témata je třeba prezentovat ve formě problémových situací

Základní náměty témat pro 1. ročník

	doma	venku	ve škole
Materiální potřeby	Hra doma	Hra venku	Dělení se o věci
Emocionální potřeby	Hledání pomoci	Rozhovor se sousedem	Hledání přátel
Bezpečnost	Povědomí o nebezpečích existujících doma	Povědomí o nebezpečích existujících venku	Používání vybavení třídy
Zdraví	Jíst vše	Jíst venku	Ochutnávání
Úcta k životu	Péče o domácí zvíře	Pěstování rostlin	Vycítění přání a potřeb ostatních.
Úcta k ostatním	Projevování citu	Přijímání skutečnosti, že lidé v sousedství jsou různí	Naslouchání jiným žákům ve třídě

Základní náměty témat pro 2. ročník

	doma	venku	ve škole
Materiální potřeby	Domácí práce	Vážit si veřejných prostor	Vzájemné půjčování věcí
Emocionální potřeby	Vyjadřování radosti a lítosti	Vědět, na koho se lze v sousedství obrátit	Práce ve skupině
Bezpečnost	Zůstávání doma o samotě	Předvídání nebezpečí venku (na ulici)	Rozpoznávání nebezpečného chování ve třídě
Zdraví	Respektování pravidel: stolování, denní režim...	Volba oblečení	Otevírání oken ve třídě
Úcta k životu	Zaopatření domácích zvířat během prázdnin	Postarat se o zvíře nalezené na ulici	Pěstování rostlin ve třídě
Úcta k ostatním	Cit pro vhodnou komunikaci	Respektování mezí a mantinelů hry	Rozpoznávání vlastních chyb

Základní náměty témat pro 3. ročník

	ve škole	v obci/ ve městě	v přírodě
Materiální potřeby	Vzájemné půjčování věcí	Používání veřejné dopravy	Boj proti plýtvání přírodními zdroji
Emocionální potřeby	Řešení konfliktů	Využívání nabídky mimoškolních aktivit	Uvědomování si přírody a dobrého pocitu v ní
Bezpečnost	Pochopení školních pravidel a jejich respektování	Dodržování dopravních předpisů – pro chodce, cyklisty, atd.	Povědomí o skrytých nebezpečích přírody
Zdraví	Dobré využívání přestávek	Využívání zelených ploch ve městech / obcích.	Naplánování vycházkové / kondiční trasy
Úcta k životu	Zodpovědné chování	Pochopení smyslu zoologických zahrad, cirkusů, delfinárií...	Chápání úlohy lovu zvířat a rybaření v minulosti a v současnosti
Úcta k ostatním	Respektování toho, co říkají a dělají jiní	Pozitivní odezva na sociální a kulturní odlišnosti	Porozumění práci lidí, kteří chrání přírodu a venkov

Základní náměty témat pro 4. ročník

	ve škole	v obci/ ve městě	v přírodě
Materiální potřeby	Sdílení prostoru na hřištích, chodbách, atd.	Rozlišování mezi veřejnými a soukromými službami	Ochrana přírodních zdrojů
Emocionální potřeby	Povědomí o vlastních silných i slabých stránkách	Znalost míst, kde se člověk cítí dobře	Porovnání různých způsobů vítání ročních období a loučení se s nimi
Bezpečnost	Navrhování opatření pro lepší bezpečnost ve škole	Chápání a oceňování práce bezpečnostních složek	Posuzování vlastních schopností a přání žít v přírodě
Zdraví	Přiměřené využívání školních zdravotních služeb	Vědět, jak přivolat lékařskou pomoc	Poznávat, jak může příroda přispívat k lepšímu zdraví lidí
Úcta k životu	Zaujímat postoje k využívání zvířat pro...	Zaujímat postoje k přítomnosti zvířat ve městě – psi, holubi	Aktivní účast na ochraně ohrožených druhů zvířat
Úcta k ostatním	Seznamování se s Úmluvou o právech dítěte		Chápání toho, že různost kultur neznamená nadřazenost či podřadnost

Základní náměty témat pro 5. ročník

	ve společnosti	v Evropě (EU)	v celosvětovém měřítku
Materiální potřeby	Vymezení vlastního přístupu vůči konzumní společnosti	Rozpracování hlavních myšlenek, které spojují členské státy EU	Objevování různých názorů na sdílení bohatství
Emocionální potřeby	Posuzování důležitosti mít v každém životním období rodinu a přátele	Oceňování možnosti žít v míru	Účast v akcích pořádaných ve prospěch spolupráce a rozvoje
Bezpečnost	Různé mechanismy sociální solidarity: pojištění, nezaměstnanost	Vyhledávání příkladů právních předpisů EU v oblastech výroby	Hodnocení činnosti mezinárodních humanitárních organizací ve vztahu k aktuálním událostem
Zdraví	Poukázání na rizika závislosti (videohry, televize, drogy)	potraviny, hraček, přístrojů, léků, atd.	
Úcta k životu	Posuzování způsobů podpory a pomoci handicapovaným osobám	Úcta k životu a tradicím	Porovnání názorů na život a smrt v různých společnostech
Úcta k ostatním	Odsuzování rasistického a sexistického chování	Porozumění fungování demokratické společnosti	Seznámení se s principy Deklarace lidských práv

Hodnocení žáků v předmětu nekonfesní etika v EE

Kompetence uzpůsobené osnovám ke sledování úrovně aktivního zapojení jednotlivých žáků, hodnotí se křížkem ve čtyřškalové stupnici (2krát ročně):

- **1. ročník**

- pozitivně se začleňuje do skupiny
- sleduje okolní svět a začíná klást otázky
- v příbězích rozezná dobré a špatné jednání

- **2. ročník**

- pozorně a s respektem naslouchá ostatním
- chápe pravidla každodenního života
- poslouchá příběhy a srovnává je s reálnými životními situacemi

- **3. ročník**

- dokáže se ztotožnit s ostatními
- chápe důvody pro respektování života
- vnímá skrytý smysl příběhů, vyobrazení a postav
- chápe význam oslav a tradic

- **4. ročník**

- vyjadřuje svůj názor tolerantně a konstruktivně
- posuzuje chování podle přijatých norem
- chápe, jak oslavy připomínají klíčové momenty v rámci společenství
- začíná přemýšlet o základních aspektech života

- **5. ročník**

- uznává právo každého na svobodu projevu, jednání a svědomí
- analyzuje současné události podle přijatých norem
- analyzuje hlubší smysl předepsaného textu
- přijímá odpovědnost za své jednání

Výuka etiky na sekundárním stupni Evropských škol

- Cílem předmětu nekonfesní etika na sekundárním stupni (od 6. ročníku školní docházky po maturitu, celkem 7 ročníků) je: „poskytnout mravní výchovu na základě svobodného myšlení, které není předmětem žádného konkrétního filosofického směru“.
- Cílem předmětu je
 - naučit žáky otevřenou diskusí hledat ucelené a jasné odpovědi, s přísným dodržováním fakt a racionálního myšlení;
 - dále vést žáky k tomu, aby zaujali osobní, zodpovědný postoj, aby byli soběstační a vnímaví
 - a nakonec pomáhat vytvořit skutečný morální kodex založený na toleranci, která zahrnuje být schopen sám sebe utvářet.
- Učitelé vyučující tento předmět se musí zavázat respektovat tyto cíle nekonfesní etiky.

Výuka etiky na sekundárním stupni Evropských škol = EE

Obsah předmětu je dělen do dvou
hlavních směrů:

- rozvoj sociální a osobnostní

Etika pro sekundární stupeň v EE:

Příklady témat:

- **AUTORITA** (různé **formy authority** – rodiče, učitelé, policie, atd. – a jejich **zdůvodnění**; různé **formy poslušnosti** – ze strachu, sobeckosti, přesvědčení, respektu, atd. – a **meze poslušnosti**);
- **ZDRAVÍ A ŠTĚSTÍ** (využívání volného času; odmítat drogy, alkohol, tabák; sport jako soutěž, fair play, kolektivní duch, správně jíst, boj proti znečištění životního prostředí);
- **PRÁVA A POVINNOSTI** (co se rozumí pod pojmem „Je to moje právo na ...“, „Je mou povinností?“, má práva a povinnosti v rodině, ve škole, ve světě; práva dětí ve světě, lidská práva);

Etika pro sekundární stupeň v EE:

Příklady témat:

- ZRÁNÍ (samostatnost a odpovědnost, generační propast, stereotypy – dívky, chlapci; pocity, emoce, láska, sexualita);
- PRÁVO BÝT JINÝ (rozdíly v kultuře, různých náboženstvích, různých ekonomických systémech, různé politické systémy, tolerance a její limity);
- RACIONÁLNÍ A KRITICKÉ (rozumné a iracionální, dogmatismus a hledání pravdy, víra, agnosticismus, ateismus, sekty, laicita, svoboda myšlení);

Etika pro sekundární stupeň v EE:

Příklady témat:

- **KOMUNIKACE A VYLOUČENÍ** (svoboda a zodpovědnost; dobytí autonomie, ekonomické vzdělávání, spotřebitelská kultura, odpovědné rodičovství, tělo a svět – zodpovědný přístup k sobě a druhým, tělo: transplantace a dárcovství orgánů, genetické inženýrství, eutanázie, sebevražda, sexualita; odpovědnost a vina);
- **FORMY KOMUNIKACE** (médiá: informace nebo manipulace, propagace, propaganda; moderní způsoby komunikace: dostáváme se blíž a blíž, nebo dál?, komunikace svědomí, absence komunikace, konflikt, antipatie, násilí, nenávisť; předsudky);

Etika pro sekundární stupeň v EE:

Příklady témat:

- **DEMOKRACIE A OBČANSTVÍ** (morální principy demokracie, ohrožení demokracie, totalita, fanatismus, extremismus, terorismus, slabosti veřejných institucí, národní, evropské a světové občanství, výjimky z občanství, právo a spravedlnost, solidarita);
- **SVOBODA A ODPOVĚDNOST** (etické principy a osobní projekty, hodnoty pro svůj současný i budoucí život; rasismus, xenofobie, antisemitismus; formy vyčlenění – ekonomické, sociální, kulturní);
- **VĚDA, TECHNIKA A ETIKA:** Jak skloubit respekt k lidské bytosti s vědeckým a technickým pokrokem?

Učitel etické výchovy v EE

- je nabádán k co nejširší svobodné volbě vyučovacích metod (pomocí textů, tisku, videodokumentů, prezentací žáků, týmové práce, hraní rolí, diskusí, exkurzí, výstav atd.),
- má být v hodinách nekonfesní etiky především koordinátorem v diskuzích, má vyvíjet snahu hledat shodu v názorech, nebo alespoň podpořit pozitivní vývoj debaty v duchu pedagogického humanismu.

Hodnocení etické výchovy v EE

- Předmět je hodnocen stupněm A v prvním až třetím ročníku sekundárního vzdělávání, což je ocenění za účast studentů ve třídě,
- ve čtvrtém až sedmém ročníku je hodnocení stupni A a B, přičemž stupeň B vyjadřuje dobrou úroveň znalosti faktů a kvality argumentů.
- Z nekonfesní etiky je možné i maturovat (v Evropských školách „bakalaureát“), zkoušky se zpravidla vztahují na látku z osnov v sedmém ročníku, ale probíhá také test znalostí získaných v předchozích letech, zejména v období 6. ročníku.
- Originál sylabu pro sekundární stupeň dostupný na WWW:
http://www.eursc.eu/fichiers/contenu_fichiers1/956/1998-D-22-fr-2.pdf